
СУХОПАРА І. Г.,
старший викладач,
Київський університет імені
Бориса Грінченка,
м. Київ

ГРУПОВА РОБОТА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемі групової роботи як чинника формування толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності. Розглядаються педагогічні умови формування толерантності молодших школярів. приділяється увага способам організації дітей у групи.

Ключові слова: толерантність, виховання толерантності в учнів, групова робота, позаурочна діяльність.

В статье рассматривается проблема групповой работы как фактора формирования толерантности у младших школьников в внеурочной работе. Раскрываются педагогические условия формирования толерантности у детей младшего школьного возраста. Уделяется внимание способам организации детей в группы.

Ключевые слова: толерантность, воспитание толерантности у младших школьников, групповая работа, внеурочная деятельность.

The article deals with the problem of group work as a formation factor of tolerance in junior schoolchildren in after-hour activities. We consider pedagogical conditions of tolerance of the younger childrens. Focuses on the ways of organizing children in groups.

Key words: tolerance, forming of tolerance, group work role after-hour activities.

Постановка проблеми. Сучасні зміни, які відбуваються сьогодні в Україні майже в усіх сферах суспільного життя спричиняють посилення вимог до виховання активного, свідомого, відповідального, патріотичного громадянина своєї держави, який цінує себе як індивідуальність і поважає іншого, який має власні думки, погляди, точку зору. Суспільство потребує людини, яка має власний високий рівень культури й сприймає, визнає, поважає культуру іншої людини, готова взаємодіяти з нею на основі миру, взаєморозуміння, злагоди, толерантності. Завдання виховання такої особистості покладено саме на систему освіти, і загальноосвітні заклади навчання зокрема. Тому проблема формування основ толерантності у дітей молодшого шкільного віку, підготовка їх до вміння спілкуватись, навчатись, співпрацювати, взаємодіяти з іншими, які відрізняються іншою культурою, традиціями, національністю, соціальним статусом, віком, релігійними, політичними поглядами стає одним із провідних завдань початкової школи. Групова форма організації виховної роботи є однією з активних форм позаурочної діяльності, яка дозволяє школярам діяти, практично реалізовувати навички співробітництва, міжособистісного спілкування, прийняття спільного рішення, узгодження різних поглядів. Саме тому вона розглядається нами як важливий чинник формування толерантності у молодших школярів, що безпосередньо впливає на гармонійний розвиток особистості та подальших успіхів у суспільному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічних та методичних джерел з проблеми формування толерантності у молодших школярів виявив зацікавленість науковців до розгляду різних аспектів вирішення даної проблеми. У коло наукових інтересів входять питання визначення психолого-педагогічних основ розгляду толерантності (А. Ас-

молов, І. Бех, С. Бондарєва, Б. Гершунський, О. Докукіна, О. Клепцова, О. Кононко, О. Столяренко, К. Чорна, В. Шалін); виховання толерантності (Л. Бернадська, О. Грива, О. Матієнко, Б. Рієрдон, П. Степанов); формування толерантності у молодших школярів (С. Герасимов, Е. Койкова, О. Крушельницька); змісту виховання толерантності (Б. Вульфів, Т. Гурова, А. Погодіна); педагогічних технологій виховання толерантності (М. Бітянова, І. Вачков, Г. Солдатова, Л. Шайгерова, О. Шарова, О. Щеколдіна).

Мета статті полягає в узагальненні підходів до визначення сутності та ролі, умов організації групової роботи як чинника формування толерантності молодшого школяра у позаурочній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Толерантність як важлива й необхідна умова існування сучасного світу трактується у «Декларації принципів толерантності» прийнятою Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури як «вміння жити в мирі й терпимості до різних людей, вірувань, позицій, здатність відстоювати свої права та свободи і при цьому не порушувати права та свободи інших, готовність до конструктивної взаємодії й взаєморозуміння з людьми, незалежно від їхніх поглядів і поведінки як основи цивілізованих відносин» [4, с. 64]. Толерантність розглядається як здатність людини бачити в іншому саме іншого – носія інших цінностей, поглядів, міркувань, поведінки; як позитивне ставлення до відмінностей; здатність подивитись на світ одночасно з різних точок зору: своєї та інших; ознака впевненості людини в собі; пізнання та розвиток власної особистості та індивідуальності.

У педагогічному контексті толерантність розглядається як моральна цінність (В. Андрієвська, О. Асмолов, Н. Асташова, І. Бех, С. Бондірева, В. Тишков, О. Швачко); ставлення до соціальних і культурних відмінностей (Р. Валітова, В. Гараджа, О. Клепцова,

Г. Кожухарь, А. Садохін, Л. Скворцов, П. Степанов); загальнолюдська якість особистості (Б. Вульф, П. Комогоров А. Петровський, Г. Солдатова).

Педагогом П. В. Степановим толерантність трактується як визнання, прийняття, розуміння. Визнання – це здатність бачити в іншому саме іншого, як носія інших цінностей, іншої логіки мислення, інших форм поведінки, а також усвідомлення його права бути іншим, відмінним від інших. Прийняття – позитивне безумовне ставлення до таких відмінностей. Розуміння – це вміння бачити іншого зсереди, здатність поглянути на його світ одночасно з двох точок зору: своєї власної та його [6, с. 18].

Отже, розглянувши вищезазначені тлумачення, можна дати узагальнене визначення толерантності як складного інтегративного особистісно-морального утворення особистості, яка має систему цінностей та інтересів і готовність їх захищати, одночасно з повагою ставитись до позицій і цінностей інших людей, взаємодіяти з ними на основі злагоди і порозуміння.

Дослідник Т. Гурова визначає «толелерантність молодшого школяра» як стійку особистісну властивість, що характеризується визнанням права на відмінність і вмінням доброзичливого ставлення до цінностей інших без збитку для власної особистості; сформованістю вмінь налагоджувати стосунки з іншими людьми шляхом діалогу; передбачає здатність регулювати прояв власних негативних емоційних і поведінкових реакцій на інакшість [3, с. 274].

Російський дослідник С. Герасимов розуміє виховання толерантності у молодших школярів як цілеспрямований, планомірно організований професійально компетентним учителем першої ступені загальної освіти процес формування в учнів толерантності: терпимого ставлення до іншого роду поглядів, нравів, звичок, поваги до особливостей різних народів, націй, релігій; процес розвитку толерантної

свідомості, світогляду, почуттів, якостей особистості молодшого школяра, а також здібності до толерантної взаємодії на основі використання системи педагогічних засобів. [1, с. 146].

Виховання толерантності в учнів розуміємо як процес взаємодії вихователя і вихованців з метою формування толерантності як цінності, якості особистості, яка буде виявлятися у поведінці та вчинках учнів. Формування толерантності у молодших школярів розглядаємо як початковий, пропедевтичний етап виховання толерантності, її становлення і розвитку в ході спеціально організованої діяльності вчителя з молодшим школярами.

Можна погодитись з думкою педагога А. А. Погодіної щодо визначення мети виховання толерантності у молодших школярів, а саме «виховання у підростаючого покоління потреби та готовності до конструктивної взаємодії з людьми та групами людей незалежно від їх національної, соціальної, релігійної приналежності, поглядів, світогляду, стилів мислення та поведінки» [5, с. 8].

Отже, для виховання толерантності у молодших школярів потрібно виховувати повагу до себе, повагу до іншого та вчити конструктивній взаємодії на основі злагоди та порозуміння. Для виховання поваги до себе доцільно розвивати почуття власної гідності, впевненості у собі, відповідальності, формувати адекватну самооцінку, прагнення до саморозвитку, розвивати активність, ініціативність, творчість, креативність молодших школярів. Для виховання поваги до іншого необхідно розвивати здатність бачити та розуміти відмінність іншого, сприймати цю відмінність як цінність, визнавати за іншим право бути таким, яким він є, емоційно сприймати інших (емпатія). Для оволодіння навичками конструктивної взаємодії потрібно вчити дітей спілкуватись, вести діалог, полілог, дискусію, дотримуючись культури спілкування, не створювати конфліктні ситуації, вміти вирішувати

конфлікти на основі поваги, злагоди, порозуміння, пошуку компромісу.

Широкі можливості для виховання толерантності у молодших школярів дає творчо організована позаурочна діяльність, яка дозволяє дітям виявляти здібності, розкривати таланти, спробувати себе в різних ролях, вчитись спілкуватись, взаємодіяти з іншими. Позаурочна діяльність розглядається як організація у позаурочний час різноманітних видів діяльності та спілкування, які забезпечують виховання й соціалізацію школярів. Важливим у позаурочній діяльності є:

- спеціально організоване і свідомо здійснюване спілкування й діяльність школярів;
- індивідуальний виховний вплив та суб'єкт-суб'єктні відносини з учнем.

Враховуючи основні принципи позаурочної діяльності, такі як добровільність, цікавість, емоційність, розвиток ініціативи, самодіяльності, винахідливості, творчості, використання ігрових форм, суспільну спрямованість, доцільною можна вважати організацію діяльності школярів у груповій формі (взаємодія між учасниками виховного процесу реалізується через співпрацю у малих групах).

Групова форма роботи дозволяє спілкуватись, гратись, співпрацювати у невеликій кількості учнів (3 – 6 чоловік). Навчальна діяльність у класі в кількості 25 – 30 учнів не дає можливості організувати повноцінне спілкування і співпрацю, взаємодію з однокласниками. Молодші школярі не здатні підтримувати контакт з такою кількістю ровесників. Як зазначає науковець Голованова Н. Ф. «у класі переважає відкрита активність вчителя при пасивній позиції дітей» [2, с. 2].

У позаурочній діяльності в групі школярі діляться інформацією, обмінюються досвідом, краще пізнають свої можливості та можливості інших однокласників. Кожна дитина має можливість спробувати себе в різних ролях – лідера, координатора, органі-

затора, виконавця, виявити свої найсильніші сторони, і отримати стимул до розвитку тих здібностей, яких не має. В учнів відбувається формування культури власної гідності, впевненості у своїх можливостях та здібностях, самовираження їхньої особистості, що сприяє формуванню толерантності. Взаємодія дітей у групі відбувається на емоційному рівні, вони співпереживають, вчаться співчувати, що розвиває емпатію, яка є складовим компонентом толерантності. Груповою роботою буде сприяти вихованню у дітей відповідальності, яка є важливою складовою толерантності. У ході спільної діяльності учням потрібно буде виконувати певні доручення. Доручення будуть привчати дитину до відповідального ставлення. Будь-яке доручення має дві однаково значущі складові: міру повноваження (тебе попросили, тобі довірили, крім тебе ніхто не зможе це зробити, від тебе очікують дій, від тебе залежить успіх справи) і міру відповідальності (від тебе вимагаються зусилля волі, наполегливість, зосередженість, відмова від більш цікавих справ). Робота в невеликих групах надає можливість молодшим школярам діяти, практично реалізовувати навички співробітництва, міжособистісного спілкування, активного слухання, прийняття спільного рішення, узгодження різних поглядів.

Важливим є питання про склад та способи організації таких груп. Діти можуть об'єднуватись в такі групи: за власним бажанням і за пропозицією вчителя. Об'єднання дітей за власним бажанням може відбуватися на основі спільних інтересів, симпатій, уподобань, дружніх відносин. Таке об'єднання дає можливість для спілкування й взаємодії з однодумцями, що дозволяє висловлювати власну точку зору, яка буде сприйматись і визнаватись іншими без упереджень, що відповідно буде підвищувати власну самооцінку, виховувати почуття власної гідності, розвивати творчі здібності, таланти.

Об'єднання дітей за пропозицією педагога буде носити цілеспрямований виховний вплив, відповідати меті та завданням, які ставить вчитель початкових класів.

1. Вчитель для виконання спільного завдання може запропонувати найбільш активним учням створити команду друзів, однодумців. Така команда буде досить ефективно співпрацювати: діти зможуть вільно висловлювати власні погляди, вносити пропозиції, розподіляти ролі та завдання, успішно досягати результату.

2. Вчитель може запропонувати об'єднатись в одну команду всім лідерам класу. Школярі в такій команді будуть вчитись вислуховувати точку зору іншого, критично її оцінювати, аргументувати, доводити свою позицію, вносити раціональні пропозиції, розподіляти роботу, доводити справу до кінця. Лідери зможуть побути в іншій ролі, що буде вчити їх толерантно, з повагою ставитись до поглядів однокласників, шукати шляхи порозуміння, вчитись домовлятись.

3. Вчитель пропонує об'єднатись дітям за власним бажанням і призначає відповідальним учня, який має певні організаторські здібності, але не є визнаним авторитетом класу. У такому разі дитина, яка буде очолювати групу зможе виявити й розкрити організаторські здібності, спробувати побути в ролі лідера. Це буде сприяти підвищенню самооцінки, діти зможуть по-іншому подивитись на свого однокласника, розкрити приховані здібності учня. В той же час на школярів не буде тиснути авторитет визнаного лідера, а лідер спробує себе в іншій ролі, зрозуміє почуття інших.

4. Вчитель може об'єднати в одну команду дітей, які мало спілкуються між собою (представники різних дружніх груп). В такому разі спільне завдання згуртує школярів. Учнім доведеться спілкуватись між собою, знаходити те, що їх об'єднує, виявляти спільні інтереси, вислуховувати, з повагою ставитись до інших пропозицій,

ділитися інформацією, обмінюватись досвідом, краще пізнавати своїх однокласників.

5. Вчитель пропонує об'єднатись в групу на основі спільних інтересів, уподобань та інших ознак. З цією метою вчитель пропонує учням написати на аркуші паперу свої улюблені справи, інтереси, бажання, художні твори, фільми, мультфільми, ігри, свята та інше, далі знайти друзів, у яких однакові записи. Учнів групи будуть об'єднувати спільні інтереси у вільний час. Це допоможе їм поглибити свої знання в сфері їхніх інтересів, знайти корисну інформацію, з повагою ставитись до думок однокласників, знаходити спільні рішення, виявляти творчі здібності.

6. Вчитель може об'єднати в групу для виконання завдання окремо дівчат і окремо хлопчиків. Відомо, що в дружніх стосунках дівчата віддають перевагу дівчатам, а хлопчики – хлопцям, отже взаємодія в таких групах буде здійснюватись на основі доброзичливості, кожна дитина буде мати можливість виявити свої здібності, розкрити таланти, спільно досягти бажаного результату.

Групова робота буде виступати чинником формування толерантності молодших школярів у позаурочній діяльності за умов організації вчителем ряду важливих педагогічних умов:

- організація взаємодії учнів у групі на основі співпраці, поваги, співрозуміння, емпатії, відповідальності;
- суб'єкт-суб'єктна взаємодія вчителя та учнів у взаєминах, спілкуванні, спільній діяльності;
- навчання дітей культурі спілкування;
- спільне обговорення, сприйняття і дотримання учнями правил, законів, традицій класу, групи;
- створення психологічного комфорту для школярів у спільній діяльності;
- створення ситуацій успіху для окремих членів групи та для всієї групи;

- можливості вибору завдань, форми роботи, способу об'єднання в групи.

Висновки. Групова робота у позаурочній діяльності, виконуючи виховну, пізнавальну, комунікативну, творчу функції, дозволяє створювати умови для формування толерантності у молодших школярів, мотивує учнів до саморозвитку, самовдосконалення, сприяє розвитку особистісних та соціальних якостей дітей молодшого

шкільного віку, комунікативних, організаторських умінь. Важливим у такій роботі буде спрямування вчителя початкових класів на формування толерантності у молодших школярів, раціональна, усвідомлена, цілеспрямована організація позаурочної роботи, застосування групових форм роботи у позаурочній діяльності, дотримання педагогічних умов формування толерантності, використання різних способів об'єднання дітей у невеликі групи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Герасимов С. А. Педагогические средства воспитания толерантности у детей младшего школьного возраста : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. А. Герасимов. – Архангельск, 2004. – 269 с.
2. Голованова Н.Ф. Особенности технологии воспитательной работы в начальной школе / Н.Ф. Голованова // Начальная школа плюс до и после. – 2003. – № 3. – С. 1 – 9.
3. Гурова Т. Ю. Зміст і значення виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору / Т. Ю. Гурова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – Зб. наукових праць : Вип. 14 (67). – Запоріжжя, 2011. – Ч. 2. – С. 271 – 276.
4. Декларация принципов толерантности // Век толерантности. – 2001. – № 1. – С. 62–68.
5. Погодина А. А. Толерантность: термин, позиция, смысл, программа / А. А. Погодина // История (ПС). – 2002. – № 11(16 - 22 марта). – С.6–10.
6. Степанов П. В. Воспитание детей в духе толерантности / П. В. Степанов // Классный руководитель. – 2002. – № 2. – С. 18 – 20.